

Ote: hiztunaren ziurtasunik eza

JOANA GARMENDIA¹

ILCLI eta Euskal Hizkuntza eta Komunikazioa saila (UPV-EHU)

(Ote: speaker's lack of certainty)

Abstract

The aim of this paper is to present some empirical data to support two claims related to the Basque particle «ote»: First, that «ote» can be used to make a rhetorical question, even though this is not its only (or most important) function. Second, that «ote» is used in a question when the speaker feels no certainty about the hearer's capacity to answer it. More generally, I explain why the traditional approaches to this Basque particle cannot satisfactorily explain it: A semantic or grammatical analysis cannot do when facing this issue. To finish with, I sketch a pragmatic explanation for «ote», and I defend that only when we adopt a pragmatic viewpoint are we able to grasp the uniqueness of this particle.

Keywords: Basque, particles, pragmatics, speech acts.

1. Sarrera

Euskarazko «ote» partikulak aditzari laguntzen dio, galderetan beti. Ondo arrunta da euskal hiztunen artean eta euskalki guztietan erabiltzen da, gehiago edo gutxiago (bizkaieraz, «ote» ez eta «ete» esaten da, baina badirudi biak direla parekoak erabilerari dagokionez). Aitzitik, ez da beste hizkuntzetan emateko erraza, ez baitauka ordezko zuzenik euskararen albo erdaretan.

Partikula hau ezaugarritzeko eta horren erabilera arautzeko zenbait saiakerak egin izan da, baina ez beti bide beretik. Bi joera nagusitu dira: batetik, «ote»k galdera arruntak galdera erretoriko bihurtzen omen ditu (Euskaltzain-

¹ Eskerrak eman nahi dizkiet Larritz Zubeldiari eta Kepa Kortari, lan honen aurreko bertsioei zuzenketak eta oharrak egiteagatik. Txostengile anonimoei ere bai, gomendio lagungarriak eman dizkirate-eta. Eskerrak, baita ere, galdeketa parte hartu duten guztiei eta, bereziki, Gorka, Irati eta Xabiri. Lan hau egiteko Eusko Jaurlaritzaren (IT780-13) eta Espainiako MECen (FFI2012-37726) laguntza izan dut.

dia 1999, 106 or.). Bestetik, «ote»k hiztunaren ziurtasunik eza azpimarratzen duela diote zenbait autorek: erantzunaz ziur ez denean erabiliko luke hiztunak «ote» galdera batean (Azkue 1905-06, 143 or.; Zubeldia 2010, 372 or.). Hori guztia, galdera zuzenei dagokie; partikula horrek ez omen die bereziki eragiten zehar-galderei: «*Etorri da?* eta *etorri ote da?* Bi perpaus desberdin dira, *ote*-ri eskerrak; baina, zehargalderetan *ote*-k ez du bereizkuntzarik sortzen: hura esan edo ez esan biak berdin dira» (Euskaltzaindia 1999, 107 or.).

Bestelako hipotesi bat aldeztu nahi dut nik hemen. Hasteko, orain artean «ote»ri buruz esan direnak ez direla zuzenak erakutsiko dut. Onartuko dut «ote» galdera erretorikotzat jo izan den galdera mota jakin bat egiteko erabili ohi dela, baina hori ez dela haren funtzio bakarra (ez eta nagusia) aldarrikatuko dut. Halaber, «ote»k ziurgabetasunarekin nolabaiteko zerikusia baduela onartuko dut; ez, ordea, hiztunak berak egindako galderari eman beharreko erantzunaz daukan ziurtasunik ezarekin. Aitzitik, berak egindako galderari entzuleak erantzun egokia emateko gaitasunik ba ote duen ziur ez denetan erabiltzen du hiztunak «ote».

Hipotesi horiek funtsatzeko datuak eskainiko ditut hemen, galdeketa batetik atereak. Bidenabar, euskarazko partikula horren erabilera esplikatzen saiatu diren autoreek zergatik egin duten kale azaltzen saiatuko naiz: gramatikatik edo semantikatik datozen azalpenek ezin argi dezakete kontu hau. Funtsan, «ote»ri pragmatikaren esparrutik heldu behar zaiola erakusten saiatuko naiz.

2. Orain arteko hurbilpenak

Era guztietako galderetan sar daiteke «ote» partikula, bai bai/ez erako galderetan eta bai eremu zabalagokoetan ere:

(1a) Euria ari du?

(1b) Euria ari ote du?

(2a) Nor ari da ate-joka?

(2b) Nor ari ote da ate-joka?

Zehar-galderetan ere erabil daiteke:

(3a) Ez dakit Nagore iritsi den.

(3b) Ez dakit Nagore iritsi ote den.

«Ote»dun galderak euskararen auzo-erdaretara itzultzea ez da lan makala, horietan ez baita partikula horrentzat ordain zuzenik. Horrek ez du esan nahi, jakina, «ote»k esaldiari egiten dion ekarpena ezin denik beste era batean eman hizkuntza horietan. Bi aukera eskaini ohi zaizkigu hiztegiatan.

Batetik, antzeko esamolderen bat erabil dezakegu itzulpenean —«quizás», «acaso», «tal vez», «si» gaztelaniaz; «peut-être», «si par hasard» frantsesez; «perhaps», «maybe», «by any chance» ingelesez (*Elhuyar Hiztegia, Morris Hiztegia*). Baina bada kontu esanguratsu bat hemen: «ote» beste hizkuntzetan emateko esapide asko eskaintzen dizkiguten hiztegi horiek berek ez dute gauza bera egiten alderantziz: «ote» ez da ageri horren erdarazko baliokide omen diren horien euskararako itzulpenen artean (gaztelaniazko «acaso» partikularen kasuan izan ezik, euskarara «ote» bezala itzuli omen daitekeena, baina soilik galdera erretorikoetan ageri den kasuetan). «Ote»ren eta erdarazko beste partikula edo adierazpide horien arteko baliokidetasuna nahiko zalantzarokoa da, beraz.

Antzeko diratekeen erdarazko esamoldeak erabiltzeko ordez, «ote»dun esaldia erdaraz parafraseatzea da beste aukera. Horrela, aditz-modua alda diezaiokegu itzulpenari, horrekin «ote»k euskarazko esaldiari gehitzen dion ñabardura itzulpenean ere jasotzen saiatzeko. Gisa honetan itzul genitzake, adibidez, goiko bi esaldiak ingelesez:

(1a) Euria ari du? → Is it raining?

(1b) Euria ari ote du? → Could it be raining? / Might it be raining?

Edo gaztelaniaz:

(1a) Euria ari du? → ¿Está lloviendo?

(1b) Euria ari ote du? → ¿Estará lloviendo?

Alabaina, (1b) itzultzeko erabili ditugun parafrasi horiek itzul ditzakegu literalki euskarara:

(1c) Euria ariko (al) du?,

eta badirudi itzulpen literal horrek ez duela gure jatorrizko «ote»dun esaldia-
ren esanahi berdin-berdina:

Inoiz geroaldiaren bitartez ematen den inguru hau, garbiago eta zehatzago adierazten da partikula honen bidez, inolako anbiguotasunik gabe: *non izango da?* baino zehatzagoa da, beraz, *non ote da?* (Euskaltzaindia 1991, 343 or.)

Bada, beraz, «ote»dun esaldi bat erdaretara itzultzeko hainbat modu. Horietatik bakar batek ere ezin ditu, ordea, partikula horrek euskarazko galderei ekartzen dizkien ñabardura guztiak jaso. Ez da hori «ote»ren bereizgarri, badira-eta beste zenbait euskal partikula zail direnak itzultzen: «omen» eta «al», esate baterako (Zubeldia 2009; 2010).

Zailtasunak zailtasun, «ote» partikula ezaugarritzeko eta horren erabilera azaltzeko zenbait saiakera egin da. Bi alderdi aipatu izan dira oro har «ote»ri buruz. Batetik, «ote»k ba omen du zerikusirik nolabaiteko zalantza edo susmoarekin:

Zalantza edo susmo kutsua ekartzen dio galde-perpauari; ez du berak galdera markatzen. (Euskaltzaindia 1999, 106 or.)

Ote. (1545). 1. Hiztunak, galderetan, zalantza (egiazkoa nahiz erretorikazkoa) adierazteko edo azpimarratzeko erabiltzen duen partikula. (*Euskal Hiztegia*)

Delako «zalantza edo susmo kutsua» zehatzago definitu izan da, hiztunaren ziurtasunik eza gisara definitu ere (Zubeldia 2010, 372 or.). Horrenbestez, egin duen galderari eman beharreko erantzunaz ziur ez dagoenetan egingo luke hiztunak «ote»dun galdera bat².

Bestetik, «ote» galdera erretorikoak egitean —informazioa lortzeko baino gehiago, nolabaiteko eragina lortzeko edo baieztapen bat egiteko egiten diren galderak egitean alegia (*Oxford Dictionary*)— edo hiztunak bere buruari egiten dizkion galderetan erabili ohi dela esan izan da:

Ote: Erantzun zuzenik espero ez duten galde-esaldi zuzen zein zeharkakoetan (erretorikoetan) erabiltzen den partikula. (*Orotariko Euskal Hiztegia*)

Hiztunaren ziurgabetasunik eza azpimarratzea, eta galdera erretorikoak formulatzen laguntzea. Horiek dira, bada, «ote»ri egotzi izan zaizkion bi erabilpenak.

3. Hipotesia

Nire hipotesia bestelakoa da. Orain arteko hurbilpenetan aurkitu ditugun bi ezaugarri horiek, ez bata ez besteak azal dezakete osoki «ote» partikula

² Zubeldiak aipatzen ditu beste kontu batzuk ere «ote»ri buruzkoetan: ilokuzio-adierazle mota bat dela, eta nolabaiteko «zeharkakotasuna» gehitzen diola galderari (Zubeldia 2010, 373). Bi puntu horiei helduko diet 4. atalean.

noiz eta nola erabiltzen den. Badute biek zuzenetik zerbait halere: «ote»k badu, bai, ziurgabetasunen batekin zerikusirik, eta maiz erabiltzen da orain arteko hurbilpenetan galdera erretorikotzat jo den galdera mota jakin batean.

Hiztunak galdera batean «ote» partikula erabiltzen du, baldin eta entzuleak galdera horri erantzun *egoki* bat eman ote diezaiokeen ziur ez badago. Alegia, ziurtasunik ezak ez die eragiten hiztunaren susmoei, zalantzei edo ezagutzari: «ote»dun galdera bat egin duen hiztuna «ote»rik gabeko galdera egiten duena bezain ziur edo ziurgabe senti daiteke bere galderari eman beharreko erantzunaz. Hipotesi hori oinarritzeko, galdeketa batekin lorturiko zenbait datu eskainiko ditut.

Galdera erretorikoei dagokienez, tentu handiagoz heldu nahi izan diot gaiari. Alde batetik, galdera erretorikoen esparrua berez delako irristakorra —ez dira erraz bereiztekoak galdera erretorikoak, mota eta maila askotakoak biltzen baitira izen horren azpian. Bestetik, nago orain arteko hurbilpenetan galdera erretorikoez hitz egin zaigunean ez zirela ari, orobat, galdera erretoriko guztiez, baizik eta kasu zehatz jakin batez: nork bere buruari egindako galderez. Argi eta garbi esan izan da hori batzuetan:

Eta batez ere, nork bere buruari egiten dizkion erantzunik gabeko galde erretorikoetan erabiltzen da. (Euskaltzaindia 1999, 106 or.)

Baina, gehienetan, galdera erretorikoak oro har kontuan hartuko balituzte bezala hitz egin izan dute orain arteko hurbilpenek «ote»ren erabilera azaltzean.

Zailtasun horiek gogoan izanda, txikia izango da lan honetan ohiz galdera erretorikotzat hartu izan diren horiei buruz argitzen saiatuko naizen esparrua. Nork bere buruari egindako galderetan (alegia galdera mota kasu zehatz eta murriz horretan, eta horretan soilik) «ote» partikulak eraginik ba ote duen aztertuko dut. Emaizta horiek aplikagarriak ote diren galdera erretorikoei oro har, ala kasu zehatz hauetan soilik ote diren baliozko, aurreragoko lanetarako utziko ditudan zalantzak dira.

Argi esanda, beraz, bi gauza oinarritzeko argitu nahi izan ditut galdeketa honekin: batetik, hiztunaren ziurgabetasunak eta hiztunak entzulearen ziurgabetasunaz duen usteak (hemendik aurrera, gauzak errazte aldera, «entzulearen ziurgabetasun» esango diot horri) «ote»ren erabilerari nola eragiten dioten. Bestetik, «ote» partikulak nork bere buruari egindako galderari nolabait eragiten ote dien ikusi nahi izan dut.

Zehatzago esanda, hauexek izan dira nire hipotesiak galdeketa abiatzerako:

a) hiztunak, galdera bat egiten duenean, galdera horri eman beharreko erantzunaz duen ziurtasun gabeziak ez dio «ote»ren erabilerari eragiten —hortaz, orain arteko hurbilpenak oker leudeke puntu horri dagokionez;

b) entzuleak erantzun egoki bat emateko duen gaitasunaz hiztunak duen segurantziak eragin egiten dio «ote»ren erabilerari —entzulearen gaitasunaz ziur ez dagoenetan sartuko du «ote» hiztunak galderan, eta ez bestela;

c) nork bere buruari egindako galderak onargarriagotzat joko dira «ote» partikula daramatenean.

3.1. Galdeketa

Parte-hartzaileek zenbait istorio irakurri dituzte. Istorio guztien bukaeran, hiztun batek galdera bat egiten du (batzuetan entzule bati eta beste batzuetan bere buruari). Beti da galdera zuzena. Batzuk bai/ez erako galderak dira, eta beste batzuk eremu zabalagokoak. Denera 12 istorio daude, baina horietatik bik betegarri lanak egin dituzte, parte-hartzaileak esperimentua zuzen ulertzen ari ote ziren egiaztatzeko.

2 istoriotan hiztunak bere buruari egiten dio galdera. Horietatik batean hiztunak «ote»dun galdera egiten du, eta bestean, berriz, «ote»rik gabea. Horrekin, nork bere buruari egindako galdera erretorikoak partikula hau daramatenean onargarriagotzat jotzen ote diren ikusi nahi izan dut.

Gainerako 8 istorioetan, hiztunak entzule bati zuzentzen dio galdera. 4 istorio mota daude, hiztunaren eta entzulearen ziurgabetasunaren arabera. Hau da, mota batean erantzuna begien bistakoa da bai hiztunarentzat eta bai entzulearentzat; beste batean ez hiztunak ez entzuleak jakin dezake erantzuna; beste mota batean hiztuna ziur dago bere galderari eman beharreko erantzunaz, ez hala entzulea; azkeneko istorio motan, erantzuna begien bistakoa da entzulearentzat, ez ordea hiztunarentzat. Istorio mota bakoitzak 2 aldaera ditu: horietako batean hiztunak «ote»dun galdera egiten du, eta bestean «ote»rik gabea. 8 istorio horiekin zera ikusi nahi izan dut: parte-hartzaileek onargarriago ote deritzoten «ote»dun galdera bati hiztunak ziurtasunik ez duen kasuetan (orain arteko hurbilpenek dioten moduan), edo hiztunak uste duenean entzulea dela ziurtasunik ez duena³ (nire hipotesiak aldarrikatzen duen gisan).

³ Maila desberdinak izan ditzakegu hemen. Hiztunak uste izan dezake entzulea ziurgabea dela (alegia ez dela gai galderari erantzun egoki bat emateko), edo hiztunak jakin egin dezake entzulea ziurgabea dela, edo akaso nahikoa da esatearekin hiztunak ez dakiela entzulea ziurra edo ziurgabea den (alegia hiztunak zalantza egin dezake entzulea gai ote den galderari erantzuna emateko). Ñabardura horiek, bistan da, oso kontuan izan beharko dira aurreragoko azterketa sakonago eta zehatzagoetan. Hasteko, oraingoan kasurik argienekin egin dut lan: alegia, entzule ziurgabea daukagula

3.2. Parte-hartzaileak

70 parte-hartzaile izan dira esperimentuan. Denak ziren euskaldun zahar-
rrak. 39 emakumeak ziren eta 31 gizonak. Gazteenak 19 urte zituen, zahar-
renak 73 (adinaren batezbestekoa 37 urtekoa zen). Galdetegiak euskara batuan
egin dira.

3.3. Prozedura

Istorioak ordena jakinik gabe aurkeztu zaizkie parte-hartzaileei, horien
hurrenkerak haiengan eraginik izan ez dezan. Istorio bakoitzaren hasieran tes-
tuinguruaren deskripzio labur bat zeukaten eta, gero, argazki bat. Argazkian
hiztun bat ageri zen, deskribaturiko testuinguruan galdera bat egiten (batzue-
tan entzule bati eta besteetan bere buruari). Istorio bakoitzeko, hiztunak egin-
dako galdera ebaluatzeko eskatu diegu parte-hartzaileei, honako eskala honen
arabera:

- Erabat onargarria
- Nahiko onargarria
- Ez dakit, zalantzazkoa da
- Ez da oso onargarria
- Ez da inolaz ere onargarria

Esate baterako, lehenengo irudian ikusten den adibideak honako testuin-
guru hau dauka azaldua: «Irati eta Xabi etxeko salan daude. Norbaitek etxeko
txirrina (tinbrea) jo du. Xabik erantzun du tinbrea. Zera galdetzen dio Iratik
Xabiri: 'Xabi, nor ote zen?'». Kasu honetan, hiztunak ez du ziurtasunik bere
galderari eman beharreko erantzunaz, hiztunak uste du entzulea gai dela gal-
derari erantzun egokia emateko, eta hiztunak «ote»dun galdera egin dio. Be-
raz, hiztun ziurgabea, entzule ziurra eta galdera «ote»duna ditugu kasu hone-
tan.

diodan istorietan hiztunarentzat begien bistakoa izango da entzuleak ezin diola erantzun egokirik
eman egindako galderari. Alderantziz, entzule ziurra dugula diodan istorioetan, hiztunarentzat
begien bistakoa izango da entzulea gai dela erantzun egokia emateko galderari.

Lehenengo irudia

Bigarren irudiko adibideak, aldiz, honako testuinguru hau dakar: «Irati eta Xabi etxeko salan daude. Norbaitek etxeko txirrina (tinbrea) jo du. Zera galdezten dio Iratik Xabiri: ‘Xabi, nor da?’». Kasu honetan, hiztunak ez du ziurtasunik bere galderari eman beharreko erantzunaz, hiztunak ez du uste entzulea bere galderari erantzuteko gai izango denik, eta hiztunak «ote»rik gabeko galdera egin du. Beraz, honakoan hiztun ziurgabea, entzule ziurgabea eta «ote»rik gabeko galdera dauzkagu. Hiru elementu horiek konbinatuz sortu ditugu, bada, 8 istorioak, patroi berari jarraituz.

Bigarren irudia

3.4. Emaitzak eta analisisa

Betegarritzat erabilitako istorioei egoki erantzun dieten parte-hartzaileen erantzunak soilik hartu ditugu kontuan datuen analisirako. Orotara galdetegia egin dutenetik %7.15 gelditu zaizkigu analisitik kanpora.

Galdeketa lorturiko emaitzak beren gordinen ekarriko ditut hona, analisi kuantitatibo soila eginda. Aurreragoko lana izango dugu datu horien az-

terketa xeheagoa egitea. Uste dut, aitzitik, ematen dutela zeresanik datu gordin horiek: ez digute akaso ondorio zehatz eta biribilak emateko adina berme eskainiko, baina «ote»ren analisiari nondik eta nola heldu behar zaion erakusten dutelakoan nago. «Ote»ri buruzkoak guztiz argitzea baino, partikula horren analisiari ekiteko orain arteko bidea utzi eta arrasto berri bat marrazten hastea da hemen nire helburua, ez besterik.

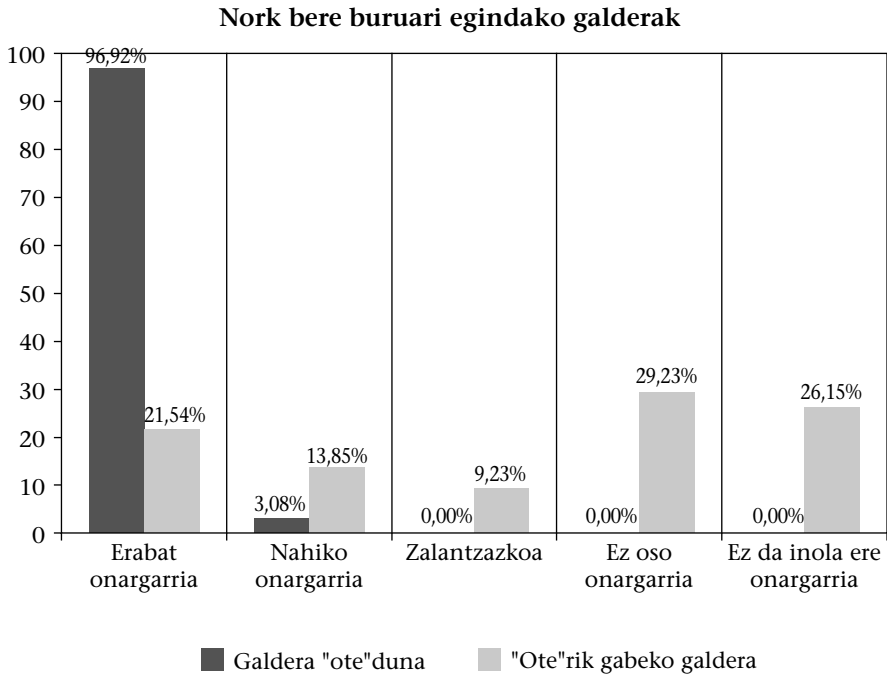
A. Nork bere buruari egindako galderak

Istorioetatik bik bere buruari galdera egiten erakusten dute hiztuna. Horietako batean, «ote»dun galdera egiten dio hiztunak bere buruari, bestean «ote»rik gabea. Bi galdera horiei, egoera jakin horietan, zein neurritan deritzaten onargarri, egoki, natural edo normal galdetu diegu parte-hartzaileei.

Galdera «ote»dunak ia-ia erantzun ahobatezkoa jaso du: parte-hartzaileen %96.92k galdera hori «erabat onargarria» dela esan du, eta gainerako %3.08k «nahiko onargarria» dela.

Bestalde, «ote»rik ez daraman galderak nahiko ebaluazio irregularra jaso du: parte-hartzaileen %21.54k galdera «erabat onargarria» dela esan du; %13.85ek «nahiko onargarria» dela; %9.23k «zalantzazkoa» dela; %29.23k «ez da oso onargarria» erantzun du; eta gainerako %26.15ek galdera ez dela «inolaz ere onargarria» esan du. Oro har, hiztunak bere buruari «ote»rik gabe egindako galdera onartu dutenen kopurua (%30.77) baxuagoa da galdera hori onartu ez dutenena baino (%55.38), baina alde hori ez da, inolaz ere, «ote»dun galderari emandako ebaluazioetan ikusi duguna bezain esanguratsua.

Lehenengo taula: nork bere buruari egindako galderak

Badirudi, beraz, «ote» partikulak eragiten diela moduren batean hiztunak bere buruari egindako galderari euskaraz. Nork bere buruari egindako galderak onargarriagotzat jo dituzte parte-hartzaileek «ote» partikula badaramate. Aitzitik, datuei kasu eginaz, esango genuke «ote», erabilgarria bai, baina ez dela beharrezkoa gisa horretako galderak egiteko: parte-hartzaileen %35.39 prest zen hiztunak bere buruari «ote»rik gabe egindako galderak onargarritzat jotzeko (neurri batean edo bestean).⁴

B. Hiztunaren ziurtasuna

8 istoriotan hiztunak entzule bati egiten dio galdera. Horietatik 4tan hiztuna ziur dago bere galderari eman beharreko erantzunaz, eta gainerako 4 istorioetan hiztuna ez dago ziur. Hiztuna ziur dagoen 4 istorio horietatik 2tan «ote»dun galdera bat egiten dio entzuleari eta gainerako 2 istorioetan «ote»rik gabea. Eta berdin hiztuna ziur ez dagoen 4 istorioetan: 2tan galderak badara-

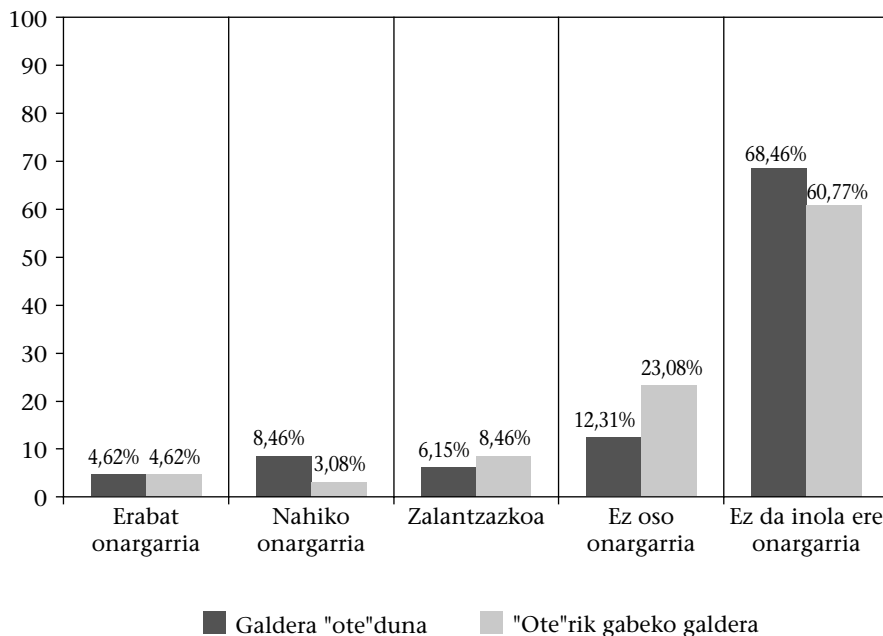
⁴ Ez dirudi adinak edo jatorrizko euskalkiak azal ditzaketenik nork bere buruari «ote»rik gabe egindako galderak ebaluatzean parte-hartzaileengan nabarmen diren desberdintasunak.

ma «ote», baina beste 2tan ez. Istorio bakoitzean hiztunak egindako galdera zenbat adina den onargarri galdetu diegu parte-hartzaileei.

Hiztuna berak egindako galderari eman beharreko erantzunaz ziur dagoen istorioetan, zera erakusten dute datuek: parte-hartzaileek joera nabarmena dutela hiztunak egindako galdera ez onargarritzat jotzeko, galderak «ote» izan ala ez. Galdera «ote»duna ebaluatzean, parte-hartzaileen %68.46k esan du galdera ez dela inola ere onargarria, eta %12.31k ez dela oso onargarria. «Ote»rik gabeko galderaren kasuan, %60.77k esan du galdera ez dela inola ere onargarria eta %23.08k, berriz, ez dela oso onargarria.

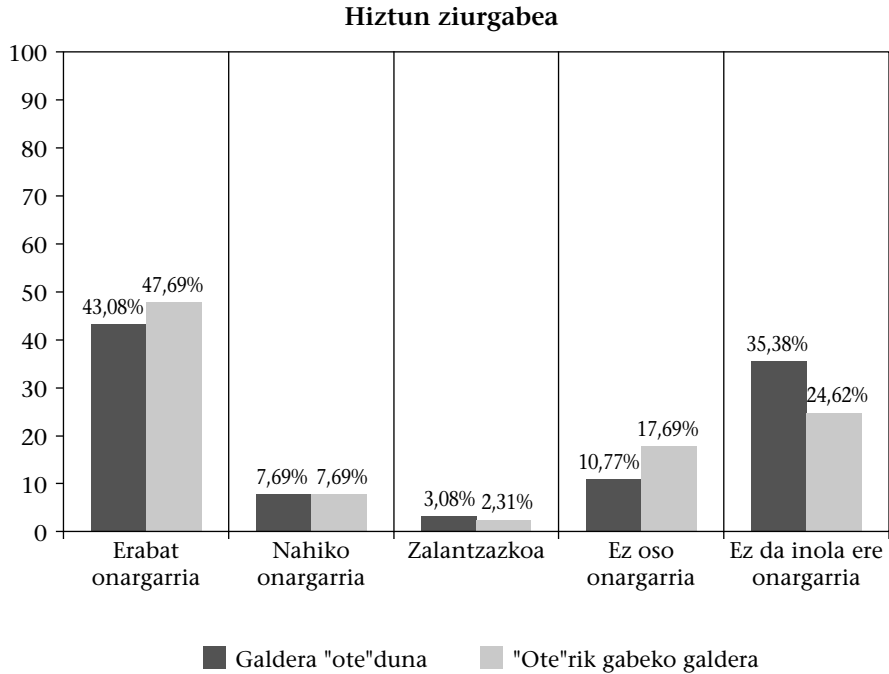
Bigarren taula: hiztun ziurra

Hiztun ziurra

Bestalde, hiztuna bere galderari eman beharreko erantzunaz ziur ez dagoen istorioetan, parte-hartzaileek ebaluazio oso irregularrak egin dituzte. Irregular-tasun hori ez da alabaina «ote» partikulararen araberakoa. Esan nahi baita, neurri oso paretsuan ebaluatu dituztela «ote»dun galderak zein «ote»rik gabeak onargarritzat edo ez onargarritzat. Horrela, ia galderen erdiak ebaluatu dituzte erabat edo nahiko onargarritzat (%50.77k galdera «ote»dunen kasuan eta %55.38k «ote»rik gabeen kasuan), eta ia beste erdia ez oso onargarritzat edo inola ere ez onargarritzat (%46.15k galdera «ote»dunetan eta %42.31k «ote»rik gabeetan).

Hirugarren taula: hiztun ziurgabea

Horrenbestean, galdetegiari emandako erantzunak ikusiz, hiztunaren ziurtasunak ez diola «ote»ren erabilerari eragiten ondoriozta dezakegu. Alde batetik, ziur den hiztun baten galdera ez da onargarritzat hartzen, galderak «ote» eraman ala ez. Bestetik, ziur ez den hiztun baten galdera ebaluatzean ikusi ditugun irregulartasunak ezin azal daitezke «ote»ren arabera.

C. Entzulearen ziurtasuna

Hiztuna bere galderari eman beharreko erantzunaz ziur ez dagoen istorioetan, parte-hartzaileek ebaluazio oso irregularrak egin dituzte. Esan dut dagoeneko irregulartasun hori ez dela «ote» partikularen araberakoa. Alderantziz: «ote»dun galderek eta «ote»rik gabeko nahiko ebaluazio parekoak jaso dituzte. Irregulartasuna, beraz, beste zerbaitean datza. Kontu hori argitzeko, hiztuna ziur ez den egoera horiek beste faktore batean oinarrituta aztertu ditugu, entzulearen ziurtasunean oinarrituta alegia.

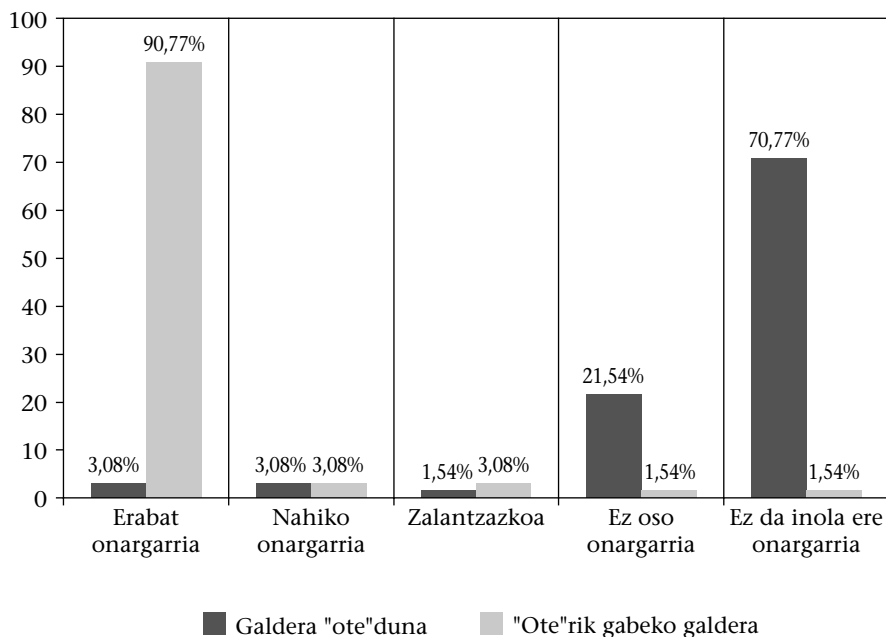
Hiztunak entzuleari galdera bat egiten dion istorioetatik 4tan hiztuna ez dago ziur galdera horri eman beharreko erantzunaz. Horietatik 2tan entzulea ziur dago galderari eman beharreko erantzunaz, eta ez beste 2etan (eta hiztu-

narentzat agerikoa da hori). Entzulea ziur dela agerikoa den istorioetatik batean, hiztunak «ote»dun galdera egiten dio; entzulea ziur dela agerikoa den beste istorioan, «ote»rik gabea. Eta berdin entzulea ziur ez dela agerikoa den 2 istorioetan: horietatik batean galdera «ote»duna da, eta «ote»rik gabea bestean. Istorio bakoitzean hiztunak egindako galdera zenbat adina den onargarri galdetu diegu parte-hartzaileei.

Galderari eman beharreko erantzunaz entzulea ziur dagoela ageria den kasuetan, parte-hartzaileek «ote»rik gabeko galdera erabat onargarritzat jotzeko joera nabarmena erakutsi dute (%90.77), eta «ote»dun galdera, aldiz, ez dela oso onargarria (%21.54) edo inola ere ez dela onargarria (%70.77) esan dute.

Laugarren taula: entzule ziurra

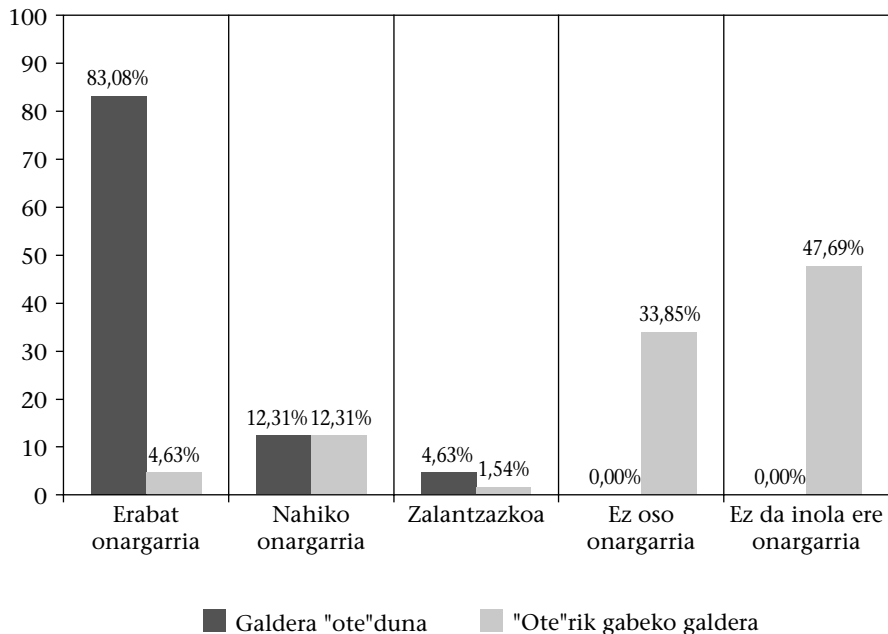
Hiztun ziurgabea, entzule ziurra

Eta, alderantziz, galderari eman beharreko erantzunaz entzulea ez dagoela ziur agerikoa den kasuetan, parte-hartzaileek galdera «ote»duna erabat (%83.08) edo nahiko (%12.31) onargarritzat jotzeko joera nabarmena erakutsi dute, eta «ote»rik gabeko galdera, aldiz, ez dela oso onargarria (%33.85) edo inola ere ez dela onargarria (%47.69) esan dute.

Bosgarren taula: entzule ziurgabea

Hiztun ziurgabea, entzule ziurra

Horrenbestez, jasotako galderari eman beharreko erantzunaz entzuleak duen ziurtasunak «ote»ren erabilerari eragiten diola iradokitzen dute datuok. Entzuleak ziurtasunik ez duela ageria den kasuetan onartu dituzte parte-hartzaileek galdera «ote»dunak, eta ez bestela. Halaber, entzuleak ziurtasuna duela ageria den kasuetan onartu dituzte parte-hartzaileek «ote»rik gabeko galderak, eta ez bestela.

3.5. Ondorioak

Galdeketa jasotako datuek, beren gordinen, baieztatu egiten dituzte aurrez aipatu ditudan hipotesiak:

a) galdera bati eman beharreko erantzunaz hiztunak duen ziurtasunak ez dio eragiten «ote»ren erabilerari —orain arteko hurbilpenek hori iradokitzen duten arren;

b) galdera bati eman beharreko erantzunaz entzuleak duen ziurtasunak (beti ere hiztunaren begietan) eragiten dio «ote»ren erabilerari —entzuleak ezingo duela erantzun egokirik eman uste duenetan onartzen zaio hiztunari galdera «ote»duna egitea, eta ez bestela;

c) nork bere buruari egindako galderak onargariagotzat jotzen dira «ote» partikula daramatenean.

4. Azalpen pragmatikoa

«Ote» partikularen erabileraz euskal hiztunek dituzten intuizioak atzema-tea izan da goian aurkezturiko galdeketaren helburua. Zalantzarik gabe, gai honek analisi enpiriko zabal eta sakonagoaren premia du, «ote»ren erabileraren ezaugarritze orokor eta osoa egin nahi badugu. Aitzitik, galdeketan jaso ditugun datuetatik ondoriozta daitezke zenbait ideia orokor, eta ondorio horiek orain arteko hurbilpenek diotenaren aurka egiten dutela baieztatzeko moduan gaude.

Hemen defendatu nahi dudana ez da, halere, orain arteo hurbilpenek ondorio okerrak atera izan dituztela «ote»ri buruz. Ez, hemen erakutsi nahiko nukeena bestelakoa da. «Ote» partikula aztertzean emaitzetan baino hurbilpe-netan egin izan da okerra: oro har gramatikatik begiratu izan zaio partikula horri, euskara aztertzean joera nagusi izan den moduan. Baina, nago, ez dela hori eskuartean dugun gaia aztertzeko tresnak eskainiko dizkigun esparrua: hiztunaren eta entzulearen ziurtasunaz, usteez, ezagutzaz ari garenez, pragmatikan aurkituko ditugu lan honi ekiteko behar ditugun lanabesak. Eta horixe, azterketa pragmatikoa kontuan ez hartzea alegia, izan da orain arteko hurbilpenen gabezia funtsezkoa. Egin dugun galdeketaren emaitzetatik atera ditugun ondorioak pragmatikaren baitan azal daitezkeela ondoen erakustea izango da nire helburua datozenetan.

«Ote»ren nondik norakoak aztertzen eta azaltzen hasterako, kontu garrantzitsu bat ekarri beharra dugu gogora. Partikula hori galderetan ageri da beti-beti, ez beste inolako hizketa modutan. Aitzitik, «ote»k ez du esaldi bat galdera bihurtzen. Esan nahi baita, galdera bati «ote» kenduko bagenio ere ez liokeela galdera horrek galdera izateari utziko. «Ote»k ez du, beraz, galdera bera markatzen, galdera-ikurrak (?) edo hitzen ordenak marka dezakeen antzera:

Zalantza edo susmo kutsua ekartzen dio galde-perpauari; ez du berak galdera markatzen. (Euskaltzaindia 1999, 106 or.)

Hizketa-ekintzen teoriari jarraiki (Austin 1962; Searle 1969; Vanderveken & Kubo 2001), zera esango genuke, beraz: «ote»dun esaldiek beti dutela galde-ren indar ilokutiboa, baina ez dela «ote» indar ilokutibo hori sortzen edo mar-katzen duena. Halaber, «ote»k ez dio ageri den esaldiaren eduki proposiziona-lari ere eragiten. Alegia, bai (1a) «Euria ari du?» eta bai (1b) «Euria ari ote du?»

esaldiek, biek dute galderen indar ilokutiboa, eta bai batak eta bai besteak proposizio bera adierazten dute:

(4) ?<euria aritu>

Bi esaldien arteko desberdintasuna bestelakoa da: «ote» partikulak (1b) galderari gehitzen diona beste maila bateko kontua da.

(1a) eta (1b) esaldiak zein zentzutan diren desberdin ulertzeko, galdera-esaldien analisisan sakonago sartu beharra daukagu. Galderak zuzentzeko hizketa-ekintzak dira, hizketa-ekintzen teoriaren arabera:

Definizioz, zuzentzeko indar ilokutibo primitiboak zuzentzeko xedea dauka, lorpen-modu eta intentsitate-maila neutroak, eduki proposizionalak entzulearen etorkizuneko ekintza bat errepresentatzeko baldintza, entzuleak ekintza hori gauza dezakeelako prestatze-baldintza, eta hitzunak entzuleak ekintza hori gauza dezala desio edo nahi duelako zintzotasun-baldintza. (Vanderveken 1990, 126 or.)⁵

Zuzentzeko hizketa-ekintzen ezaugarritze horretan, bi ideia dira garrantziko guri dagokigunez: prestatze- eta zintzotasun-baldintzak hain zuzen.

Hizketa-ekintzen teoriaren arabera, hitzun batek ekintza ilokutibo bat egiten duenero emantzat jotzen du zenbait proposizioen egia. Proposizio horiek zehazten dituzte ekintza ilokutibo bakoitzaren prestatze-baldintzek:

Beraz, *F* indar ilokutibo bakoitzak badu osagai bat, *F*-ren prestatze-baldintza deritzona, eta horrek zehazten du zein proposizio auresuposatu behar dituen hitzunak balizko esaldi-testuinguru batean ekintza ilokutibo bat indar horrekin egiten duenean. (Vanderveken 1990, 114 or.)⁶

Hortaz, hitzun batek zuzentzeko hizketa-ekintza bat egiten duenero zera auresuposatzen du: entzuleak gauza dezakeela esaldiaren eduki proposizionalak errepresentatzen duen ekintza. Galderen kasuan, entzuleak galderari erantzun egokia eman diezaiokeela auresuposatzen du hitzunak (Vanderveken 1990, 190 or.).

⁵ «By definition, the primitive directive illocutionary force has the directive point, the neutral mode of achievement and degree of strength, the condition that the propositional content represents a future course of action of the hearer, the preparatory condition that the hearer can carry out that action, and the sincerity condition that the speaker desires or wants the hearer to carry it out.» (Vanderveken 1990, 126 or.)

⁶ «Thus, each illocutionary force *F* has a component, called the preparatory condition of *F*, which determines which propositions the speaker must presuppose when he performs an illocutionary act with that force in a possible context of utterance.» (Vanderveken 1990, 114 or.)

Bestalde, hiztunak, ekintza ilokutibo bat egitean, zenbait gogo-egoera adierazten ditu:

Beraz, *F* indar ilokutibo bakoitzak badu osagai bat, *F*-ren *zintzotasun-baldintza* deritzona, eta horrek zehazten ditu hiztunak, baldin eta balizko esaldi-testuinguru batean hizketa-ekintza bat indar horrekin zintzoki egiten ari bada, izan behar dituen gogo-egoeren psikologia-moduak. (Vanderveken 1990, 117 or.)⁷

Horrenbestean, hiztun batek zuzentzeko hizketa-ekintza zintzo bat egiten duenero, honako gogo-egoera hau izan behar du: entzuleak esaldiaren eduki proposizionalak errepresentatzen duen ekintza gauza dezala desiratu edo nahi izan behar du. Galderei dagokienez, egindako galderak eskaturiko informazioa jasotzea desiratu edo nahi izan behar du hiztunak (Searle 1969, 66 or.).

Hau da: galdera bat egiten duen hiztunak, entzuleak galderari erantzun diezaiokeela uste behar du (prestatze-baldintza), eta entzuleak erantzun diezaiola desiratu behar du (zintzotasun-baldintza). Eta bi horiek dira guri dago-gigun gaia argitzen lagunduko diguten bi puntuak.

Hasteko, egin dugun galdetegian jasotako emaitzek iradokitzen dutenez, badirudi «ote»dun galdera bat egiten duen hiztunak ez duela horren prestatze-baldintza betetzen —ez daki entzuleak erantzun egoki bat eman dezakeen ala ez (edo, are gehiago, begien bistakoa da hiztunarentzat entzuleak ezin diola erantzun egokia eman galderari). «Ote»dun galderak, beraz, galderen funtsezko baldintza bat urratzen dute.

Emaitza hauetatik ondorioztatu behar duguna da, nik uste, partikula hau ikur edo arrasto bat dela, hiztunak, galdera bat egiten ari den arren, entzuleak horri erantzuteko duen ahalmenaz ziur ez dagoela komunikatzeko erabiltzen duena. Hau da, galdera batean «ote» sartzeak jakinarazten du galdera hori egitean hiztuna ez dela horren prestatze-baldintza betetzen ari.

Euskarazko «ote» partikula galderen indar ilokutiboaren aldatzaile bat da.⁸ Ez da euskararen partikulen bereizgarria egiteko hori, beste hizkuntzetan ere badira esaldi baten indar ilokutiboari eragiten dioten aldatzaileak:

Esana dudan gisan, indar ilokutibo bati osagai bat gehitzea adieraz daiteke ingelesez osagai horren adierazpen bat eta indar horren arrasto

⁷ «Thus, each illocutionary force *F* has a component, called the *sincerity condition* of *F*, which determines the psychological modes of the mental states that the speaker must have if he is sincerely performing a speech act with that force in a possible context of utterance.» (Vanderveken 1990, 117 or.)

⁸ «Illocutionary force modifier», hizketa-ekintzen teoriaren terminoetan (Vanderveken 1990, 1991).

bat batuz. Beraz, adibide baterako, «zorionez» eta «tamalez» aditzondoek zera adierazten dute, hurrenez hurren: eduki proposizionalak errepresentatutako gauza-egoera ona delako prestatze-baldintza, eta gauza-egoera hori dela-eta hiztuna goibel dagoelako zintzotasun-baldintza, (1) «Zorionez, hila dago» eta (2) «Tamalez, hila dago» perpausetan. (Vanderveken 1990, 128 or.)⁹

Indar ilokutiboaren aldatzaileek era askotan eragin diezaiokete esaldiari: horren zintzotasun- edo prestatze-baldintzak aldatu, gogortu, malguagotu edo ezaba ditzakete. Baldintza berri eta berezi-bereziak ere gehi diezazkiote esaldiari. Eduki proposizionalari ere eragin diezaiokete. «Ote» partikulak galderen prestatze-baldintzari eragiten dio zuzen-zuzenean, eta hura malguagotu edo are ezabatu egiten du: partikula hau galdera batean sartzearekin, entzuleak galdera horri erantzuteko duen ahalmenaz duen ziurgabetasuna adierazten du hiztunak, galderen ohiko prestatze-baldintza urratuz.¹⁰

Nork bere buruari egindako galderen auziaz ere esan nahi nuke zerbait. Galdera mota hori, zerbait izatekotan, galdera ez-zintzoa da funtsean —galdera erretoriko oro den gisan. Alegia, galdera erretoriko bat egiten duen hiztunak ez du galdera horri emandako erantzunik jasotzea desio. Badirudike, hortaz, geure buruari galdera bat egiten diogunero horren zintzotasun-baldintza urratzen ari garela eta, horrenbestean, pentsa genezake «ote» partikulak galdera mota horrekin dukeen lotura horrelaxe azal daitekeela, alegia galdera erretoriko mota horren kasuan «ote»k aldatzen duena galderaren zintzotasun-baldintza dela, eta ez horien prestatze-baldintza, galdera ez erretorikoetan gertatzen den gisan. Azalpen horrek badu arazo bat, ordea: egin dugun galdegegian lorturiko emaitzek iradokitzen duten moduan, nork bere buruari egindako galderak bai «ote»dunak eta bai «ote»rik gabeak izan daitezkeela onartuz gero, galdera erretorikoen kasuan horien zintzotasun-baldintza aldatzen duen arrastoa «ote» ez beste zerbait dela onartu beharrean geundeke. Hortaz, hasterrako esan dudan gisan, nork bere buruari egindako galderen eta, oro har, gal-

⁹ «As I pointed out, the addition of a component to an illocutionary force can be expressed in English by combining an expression for that component with the marker for that force. Thus, for example, the adverbs “fortunately” and “alas” express respectively the preparatory condition that the state of affairs represented by the propositional content is good, and the sincerity condition that the speaker is unhappy with the existence of that state of affairs, in the sentences (1) “Fortunately, he is dead” and (2) “Alas, he is dead.”» (Vanderveken 1990, 128 or.)

¹⁰ «Ote», beraz, galderen indar ilokutiboaren aldatzailea da, eta ez esaldien ilokuzio-adierazlea, Zubeldiak dioen moduan: «Beraz, ilokuzio-adierazlea litzateke ‘ote’, esaldiaren ilokuzio-indarra argitzen laguntzen du; alegia, (...) esaldia galderatzat hartu behar dela adierazten du.» (Zubeldia 2010, 373 or.). «Ote»k ez du esaldiaren ilokuzio-indarra argitzen edo markatzen, hori baino zerbait gehiago egiten du: indar ilokutibo horren baldintzak aldatzen ditu. Eta, nago, Zubeldiak «zeharkakotasun» esaten dion ezaugarri hori ere lotua dagoela honekin: galderaren prestatze-baldintzak urratzen dituelako dirudike «ote»dun galdera batek «zeharkakoagoa», alegia «ote» sartzean eman dezake hiztunak ez duela zuzenean erantzun bat espero.

dera erretorikoen auzia polikiago eta xeheago aztertu beharreko kontua delakoan nago, eta aurreragoko lana izango dugu hori.

5. Ondorioak

«Ote» partikularen nondik norakoak argitzea erronka zaila izan da gaurdaino egin diren hurbilpenentzat. Antzeman dizkiote bi joera gure partikulari: galdera erretoriko diruditenetan ageri ohi da maiz, eta susmo edo zalantza kutsua duten galderetan ere bai. Nire asmoa, lan honetan, intuizio horiei azalpen egokia eskaintzeko bidea marraztea izan da. Erakutsi nahi izan dut, hasteko, orain arteko hurbilpenek «ote»ri buruz esandakoak ez direla erabat zuzenak eta, bukatzeko, gai honi beste ikuspuntu batetik heldu beharko geniokela kontu hau tajuz atontzeko. Horretarako, aurrena, galdeketa batean lorturiko emaitzak ekarri ditut hona: euskal hiztunek «ote»ren erabilerari buruz dituzten intuizioak neurtzea izan da galdeketa horren helburua. Emaitza horiek, ondorio itxi eta erabatekorik ez, baina noranzko bat behintzat iradokitzen dutelakoan nago: «ote»ren erabilera, hiztunaren ziurtasunari baino, hiztunak entzulearekiko duen ziurtasunari dago lotua.

Galdera batean «ote» partikula sartzeak ez dio eragiten esaldiaren proposizio-edukiari ez indar ilokutiboari: «ote» izan ala ez izan, galdera galdera izango da, eta gauza bera galdetuko du funtsean hiztunak. Partikula honek esaldian duen eragina bestelakoa da, eta hiztunaren ziurtasun eta usteei loturik dago nabarmen. Horrexegatik ez dira izan orain arteko hurbilpenak partikula horri azalpen egokirik emateko gauza. Gai honi hurbiltzeko bestelako tresnak behar ditugu, eta Pragmatikan aurkituko ditugu tresna horiek.

Hizketa-ekintzen teoriatik abiatuz, gai izango gara «ote» partikula galdera bati gehitzeak esaldiari nola eragiten dion ulertzeko. Galderen prestatze- eta zintotasun-baldintzak dautza euskararen partikula honen hondoan. Galdera batean «ote» partikula sartzen duen hiztunak, galdera hori egitean galderen ohiko prestatze-baldintza ez duela betetzen adierazten du —hiztunak ez du uste entzulea galdera horri erantzun egoki bat emateko gai denik.

Erreferentzia bibliografikoak

AUSTIN, J. L. (1962), *How to do things with words*. Oxford: Oxford University Press.

AZKUE, R. M. (1905-06), *Diccionario vasco-español-francés*. Bilbo.

Elhuyar hiztegia. http://www.euskadi.net/hizt_el

EUSKALTZAINDIA (1991), *Euskal Gramatikaren Lehen Urratsak I (EGLU I)*. Bilbo: Euskaltzaindia.

- (1999), *Euskal Gramatikaren Lehen Urratsak V (EGLU V)*. Bilbo: Euskaltzaindia.
Morris hiztegia. <http://www1.euskadi.net/morris/>
Orotariko Euskal Hiztegia. <http://www.euskaltzaindia.net/oeh>
Oxford Dictionary. <http://oxforddictionaries.com/>
- SEARLE, J. (1969), *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VANDERVEKEN, D. (1990), *Meaning and Speech Acts. Volume I. Principles of Language Use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1991), *Meaning and Speech Acts. Volume II. Formal Semantics of Success and Satisfaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VANDERVEKEN, D. & S. KUBO (arg.) (2001), *Essays in Speech Act Theory*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- ZUBELDIA, L. (2009), «'Omen' partikularen azterketa semantikoa eta pragmatikoa». *Go-goa* 9 (2): 227-247.
- (2010), «Omen» partikularen azterketa semantikoa eta pragmatikoa. Doktorego tesia, Euskal Herriko Unibertsitatea, Donostia.